

REFLEKSJE NAD SIECIĄ PARAFIALNĄ ARCHIDIECEZJI LWOWSKIEJ DO R. 1772

(W odpowiedzi Zdzisławowi Budzyńskiemu)

Autor opracowania o sieci parafialnej archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego do r. 1772¹ zakłada, że w „Naszej Przeszłości” jest miejsce na rzeczową dyskusję, więc pragnie ustosunkować się do krytycznej recenzji wyżej wspomnianego artykułu jaką podjął Z. Budzyński.

W pierwszej kolejności należy ustosunkować się do zagadnień natury ogólnej, dotyczących diskutowanego problemu rozwoju sieci parafialnej archidiecezji lwowskiej w okresie przedrozbiorowym. Autor diskutowanej rozprawy nie zamierzał traktować problemu sieci parafialnej omawianego okresu w formie wyczerpującej dysertacji naukowej, a jedynie jako jedno z zagadnień wchodzących w skład szerszego opracowania, w którym omawiał organizację archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XVI w. do r. 1772. Autor ma równocześnie świadomość, że i ta szeroka dysertacja nie jest wyczerpującą monografią archidiecezji lwowskiej. Celem opracowania było przedstawienie stanu organizacji archidiecezji, oraz jej struktur centralnych i terenowych. Zagadnienia omówiono pod kątem organizacji, i zasługują one zapewne na szczegółowe opracowania w postaci osobnych monografii. Stąd autorowi wydaje się zrozumiałym fakt, że opracowanie zagadnienia sieci parafialnej w archidiecezji lwowskiej nie było wyczerpujące. Autor pragnie ponadto poinformować Z. Budzyńskiego i czytelników jego recenzji, że zagadnienia, których brak w cytowanym artykule, a których Recenzent się domaga² zostały opraco-

¹ J. Krętosz, *Sieć parafialna archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego do 1772 roku*. Studia Lubaczowiensia R. 1: 1983 s. 82—110.

² J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*. Lublin 1986. Jej problematyka zawarta jest w następujących rozdziałach: Archidiecezja i jej podstawy materialno-prawne; Centralne struktury organizacyjne; Organizacja terytorialna; Kościelne instytucje parafialne; Zakony na terenie archidiecezji.

wane o tyle, o ile mieściły się w temacie pracy, jednak ze względu na małą objętość drukowanego artykułu (28 stron), zostały w nim pominięte.

Jak Z. Budzyński uprzejmie zauważył, omawiany artykuł jest pierwszą próbą przedstawienia problemu rozwoju sieci parafialnej archidiecezji lwowskiej w „sposób systematyczny i całościowy”. Jak wiadomo, sieć parafialna, szczególnie w diecezjach kresowych, narażonych na ciągłe wojny i zniszczenia, nie miała nigdy na przestrzeni dziejów cech trwałości ale zmieniała się. Stąd też zaistniały duże trudności w dokładnym odtworzeniu obrazu rozwoju sieci parafialnej na przestrzeni dziejów archidiecezji w okresie przedrozbiorowym. W tej właśnie sprawie pokazała się największa rozbieżność zdań między Z. Budzyńskim a autorem recenzowanego artykułu.

Autor przyznaje, że tabele nr 1 i 2 są niedokładne i dlatego również zniekształciły omawiany problem sieci parafialnej. Zamiast być graficznym podsumowaniem analizy źródeł i literatury przedmiotu, niedokładne tabele znacznie ją zaciemniły. Przyznając się do błędnego przedstawienia treści tabel, pragnę jednak wyrazić polemiczne zdanie wobec opinii Z. Budzyńskiego dotyczących szacunków liczbowych fundacji nowych parafii w poszczególnych okresach dziejów archidiecezji. Rozwój sieci parafii nie stanowi ścisłego procesu, który polega na stałym przebywaniu liczby parafii jako skutku ciągłej fundacji nowych. Liczba ta nie jest najważniejsza w warunkach zjawiska powstawania jednych parafii, zanikania drugich, przy równoczesnym odradzaniu się niektórych wcześniej upadłych parafii.

Trzeba też zaznaczyć, że analizując problem sieci parafialnej, skupiono uwagę nie na wszystkich placówkach, w jakich odbywało się duszpasterstwo, a więc nie traktowano jednakowo kościołów parafialnych, filialnych, i innych, jak życzyłyby sobie Z. Budzyński. Przedmiotem zainteresowań autora artykułu były jedynie kościoły parafialne; w niektórych zaś przypadkach rozdzielenie ośrodka duszpasterstwa parafialnego od nieparafialnego stanowiło dużą trudność. Zagadnienie kościołów nieparafialnych, a więc filialnych, prebend, prepozytur, kościołów szpitalnych i zakonnych (ale nie parafialnych), kaplic prywatnych — to zagadnienie omówiono w pracy o organizacji archidiecezji lwowskiej jako osobne zagadnienie, które świadomie nie zostało uwzględnione w artykule o sieci parafialnej.

Przy analizie zagadnienia rozwoju sieci parafialnej, sięgnięto do dostępnych dokumentów fundacyjnych, względnie do najstarszych wzmianek źródłowych na temat danej parafii. Stąd mogły wynikać różnice zdań co do daty powstania kościoła parafial-

nego czy też faktycznej liczby parafii nowoerygowanych w danym okresie. Z. Budzyński, który dotarł do niektórych dokumentów fundacyjnych parafii, wykazał wcześniejszy rodowód tych ostatnich, w odróżnieniu od autora artykułu, który w pewnych przypadkach dysponował tylko najstarszymi wzmiankami o odnośnych parafiach. Po korekcie błędów, głównie tych z tabeli nr 1 z dyskutowanego artykułu, przedstawia się niniejszym nową statystykę. Okazuje się, że nie ma istotnych różnic między obliczeniami Recenzenta — Z. Budzyńskiego, i autora artykułu. Jeżeli są, to polegają one na wcześniej wspomnianym fakcie dotarcia przez Z. Budzyńskiego do dokumentów fundacyjnych pewnej liczby parafii, których domniemane początki znane były z najwcześniejszych wzmianek o nich. Można więc było skorygować wnioski, odnoszące się głównie do XVI w.

Tabela nr 1. Fundacja parafii na terenie archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego do 1772 r.

Okres	w. XIV	w. XV	w. XVI	w. XVII	w. XVIII	Razem
Liczba wg Z. Budzyń- skiego	16	63	46	35	12	172(184)
%	9,3	36,6	26,7	20,3	7	100
Liczba wg J. Kręto- sza	12	67	30	41	16	166(171)
%	7,2	40,3	18,0	24,6	9,6	100

W związku z uwagami Z. Budzyńskiego dotyczącymi rozbieżności w nazewnictwie, autor zdawał sobie sprawę z trudności w ustalaniu właściwości brzmienia nazw, które na przestrzeni dziejów ulegały zmianom. Ostatecznie przyjęte zostały nazwy geograficzne z okresu międzywojennego XX stulecia, tak jak podają je schematyzmy archidiecezji lwowskiej z tego okresu. Błędna publikacja niektórych nazw ma swoje źródło tylko w niedopatrzeniach redakcji technicznej odnośnego tomu „Studiów lubaczowskich”. Nawet dołączona errata sprawy tej nie poprawiła. Autor dostrzegł też inne w tej materii błędy, o których Z. Budzyński nie wspomina, np.: Brzedowce, w Chodorostowie, dunajewski dekanat, Wołczaków, w Podhajcach, zamiast: Brzozdowce, w Chodorostawie, dunajowski dekanat, Wołczków, w Żukowie, w Podhajcach. Innym niedopatrzaniem redakcji technicznej było wypadnięcie w tabeli nr 3 traktującej o stanie sieci parafialnej w archidiecezji lwowskiej w latach 1600—1760, rubryki dotyczącej r. 1765, gdzie

podano liczbę 136 parafii aktualnie istniejących na terenie archidiecezji³. Autor zdaje sobie sprawę z faktu, że wszystkie powyższe błędy powstałe z winy autora, bądź redakcji, zaszkodziły wyraźnie wartości artykułu.

Chciałbym ustosunkować się jeszcze do poszczególnych uwag i zastrzeżeń Z. Budzyńskiego. Zarzut o potraktowanie wybiórczo literatury i zignorowanie w dyskutowanym przedmiocie ustaleń S. Litaka, autor uważa za niesprawiedliwy. Omawiając zagadnienie stanu sieci parafialnej w okresie tuż przed rozbiorem, a więc stan z r. 1765 — 136 parafii, został w tekście podany wyraźnie z zaznaczeniem podobnych ustaleń S. Litaka, dotyczących tego okresu⁴. Podobnie, w związku z wysunięciem przez Recenzenta postulatem przyjęcia jako podstawy ustaleń S. Litaka, przy podawaniu w tekście nazw parafii⁵, autor pragnie wyrazić własne zdanie, że nie ma obowiązku opierania się na powyższych ustaleniach dotyczących brzmienia nazw. Jak zaznaczyłem wcześniej, nazwy geograficzne w artykule podawano według ich brzmienia w schematyzmach archidiecezji lwowskiej z okresu międzywojennego XX stulecia.

Nie zgadzam się również z zarzutem, że kościół św. Krzyża przy Bramie Halickiej we Lwowie zaliczono omyłkowo do parafii. Akta Synodu Lwowskiego z r. 1765, przedstawiające sieć parafialną po dokonaniu nowego podziału dekanalnego, wyraźnie umieszczają tenże kościół wśród liczby kościołów parafialnych Lwowa⁶. Mówiąc w artykule o parafiach, jak to zaznaczyłem wcześniej, świadomie pomijałem inne, nieparafialne kościoły, o których pisałem osobno⁷. W tym też przypadku Z. Budzyński wydaje się być niekonsekwentny, twierdząc, że od 1763 r. było we Lwowie tylko 5 kościołów parafialnych, z zakwestionowaniem św. Krzyża przy Bramie Halickiej jako parafialnego. W innym miejscu można znaleźć twierdzenie, że „... ogółem, od połowy XIV wieku do 1772 roku powstało na terenie archidiecezji 172, doliczając 12 lwowskich, 184 parafie”. Pozostaje zatem dalej aktualne pytanie, czy dyskusja między Z. Budzyńskim a J. Krętoszem dotyczy procesu kształtowania się sieci parafialnej archidiecezji do r. 1772, czy też dotyczy sieci wszystkich kościołów, w których odbywało się duszpasterstwo.

³ J. Krętosz, *Sieć parafialna* s. 98 tabela nr 3.

⁴ *Tamże*, s. 89 oraz przypis 27.

⁵ Z. Budzyński, *Uwagi krytyczne do studium o sieci parafialnej w archidiecezji lwowskiej obrz. łac. do r. 1772*, NP t. 67: 1987, przyp. 97.

⁶ *Synodus Dioecesis Leopoliensis 1765*, Leopoli 1765, t. 1—2.

⁷ J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji*. Kościoły te omówiono w paragrafie: „Kościoły nieparafialne”, w ramach rozdziału traktującego o organizacji terytorialnej archidiecezji.

Konsekwencją powyższej, są też i następne podstawy do rozbieżności zdań. Synodalny wykaz parafii z 1765 r. dla autora artykułu najbardziej miarodajny, bo dający pełny obraz istnienia 136 parafii na terenie archidiecezji, wyraźnie mówi o publicznej kaplicy w Nowosiólkach w dekanacie dunajowskim, a nie o pominiętej rzekomo w artykule parafii⁸. W Obertynie i w Kutach w dekanacie Kołomyja, opiekę duszpasterską nad katolikami obrządku łacińskiego sprawowali proboszczowie tamtejszych parafii ormiańskich⁹. Z podanych wyżej względów nie umieszczono w wykazie parafii filii w Jabłonowie (dekanat Kołomyja), w Winnikach i Hanczowie, a także żadnego spośród lwowskich kościołów filialnych¹⁰. Trzeba, oczywiście, przyznać rację Z. Budzyńskiemu, że istotnie zabrakło w wykazie parafii w Dawidowie w dekanacie lwowskim, i w Kossowie w dekanacie kołomyjskim¹¹.

Odnosnie liczby parafii lwowskiej (jeszcze w tym okresie halickiej) archidiecezji w XIV w. należy stwierdzić, że znana jest autorowi artykułu liczba 12, a nie jak sugerowano tylko 6 parafii¹², nie włączając w tę liczbę parafii w Jaworowie, słusznie wskazanej przez Z. Budzyńskiego jako parafia piętnastowieczna. Parafia ta istotnie erygowana była dn. 20 lutego 1454 r., co potwierdzają znane autorowi źródła¹³. Należałoby przy tym poddać w wątpliwość fakt istnienia w XIV w. 16 parafii w archidiecezji, skoro przyjęto możliwość zaliczenia do kategorii parafii również kościołów parafialnych lub kaplic „o zbliżonym statusie”.

Autor niniejszej wypowiedzi nie zamierza prowadzić polemiki z zarzutami Z. Budzyńskiego. Pragnie potraktować ją jako głos w dyskusji nad problemem rozwoju sieci parafialnej archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego na przestrzeni jej dziejów w Polsce przedrozbiorowej. Równocześnie autor wyraża nadzieję, że badania historyków pozwolą w przyszłości uzupełnić i znacznie skorygować wnioski jakie wyprowadzić można z dotychczasowych publikacji na ten temat.

⁸ *Synodus Dioecesisana*, t. 2 s.

⁹ *Tamże*, s. U.

¹⁰ AALw Lub (bez sygn.) *Visitatio generalis ex a. 1741* fol. 45—324 na temat parafii w Obertynie nie podaje żadnych informacji, natomiast: *Synodus Dioecesisana Leopoliensis 1765*, s. U — zaznacza, że duszpasterstwo prowadzi tu dla katolików obrządku łacińskiego miejscowy proboszcz ormiański.

¹¹ AALw Lub (bez sygn.) *Visitatio generalis 1741*, fol. 294—295.

¹² J. Krętosz, *Sieć parafialna*, s. 85, 90.

¹³ Pirawski G., *Relatio status Almae Archidiecesis Leopoliensis*, Lwów 1891—1893 s. 132; Kupcinskij, Rużyckij, *Katalog Pergamentnich dokumentiv Centralnogo Derzawnogo Istorycznego Archivu u Lvovi 1233—1799*, Kyjiv 1972 s. 96.

¹⁴ Z. Budzyński, *Uwagi krytyczne* s. 256.